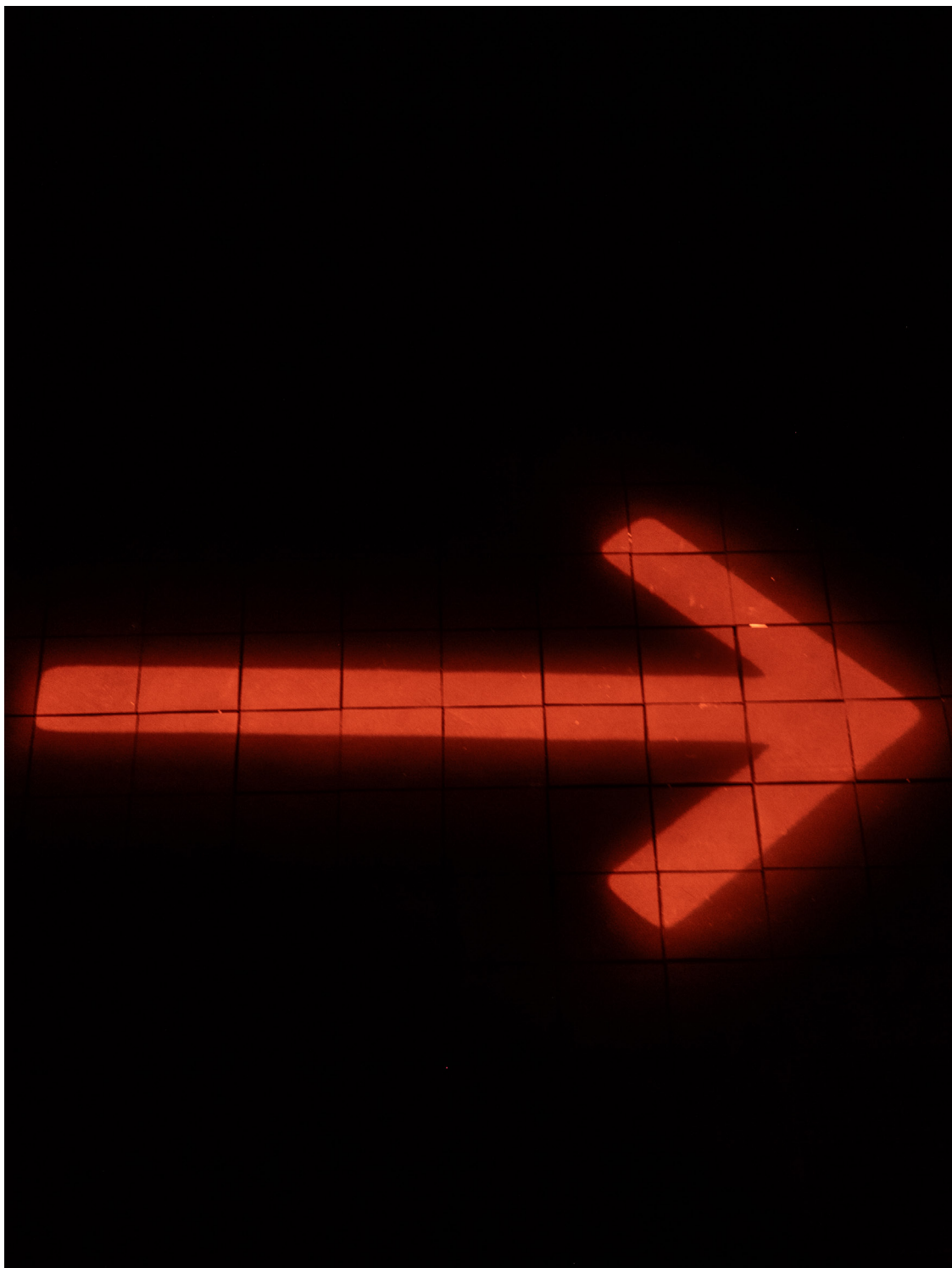

#7

Kapitalismi kohtasi
kommunismiin:
kuka suunnitteli
suomalaisen kaivos-
kaupunki
Kostamuksen Neu-
vostoliittoon vuosina
1971–1985?

Laura Kolbe

Abstract

Kostomuksha is the largest post-war Finnish construction export project. Several books have been written about the history of the Kostomuksha mine industries and mining town in the Karelian Autonomous Soviet Socialist Republic. These books are related to President Kekkonen, the project's leaders and responsible companies, Finland's relations with the Soviet Union and east-trade, as well as to Finnish construction exports, the business history of Kainuu, and the life of a workers on a construction site. One important part of the Kostomuksha narrative has been missing: a large city was planned and constructed, but there is no information anywhere about who designed the city. I became interested in the matter when I repeatedly looked at a picture of the signing situation of the project in 1977. The negotiators were presented with 10 folders of material related to the planning. Where can I find those folders? Who planned the city? Are the master plans and town plans, building drawings, terrain and landscape plans stored and archived somewhere? When I started writing, it turned out that finding design materials was not an easy task. This article is a story about the joys of discovery and success. Something had been preserved, after all! The Kostomuksha construction looked like a planning game. It turned out to be a multi-level project in which two political systems were intersected: western and eastern, socialist and capitalist urban planning.

“Kostamuksen kombinaatti ja kaupunkiprojekti oli rohkea yritys, joka onnistui täydellisesti. Me olemme hyvin tyytyväisiä. Sellainen joukko suomalaisia, joista valtaosa oli ensimmäistä kertaa rakentamassa projektia Neuvostoliitossa. Suomalaiset rakensivat ja neuvostoliittolaiset valmistivat ja asensivat koneet ja laitteet. Tulevaisuus on juuri tällainen. Meidän mielestämme juuri tämänkaltaiseen yhteistyöhön on vastaisuudessa selkeän kokemukseräisiä mahdollisuuksia.” (V/O Prommasimportin toimitusjohtaja G.S. Shtsukin, kesäkuussa 1985)

Seitsemän vuotta Kostamus- sopimukseen

Kun Helsingin Finlandia-talossa pidettävä Euroopan turvallisuuden ja rauhankokous oli päättymässä elokuussa 1975, saatiin suomalaislehdistä lukea: ”Huipputasolta puhtia Kostamukseen. Suomalaiset ja neuvostoliittolaiset ovat pääsemässä sopimukseen Kostamus-hankkeesta. Asiasta vallitsee jo poliittinen yhteisymmärrys presidentti Urho Kekkosen ja Neuvostoliiton puoluejohtaja Leonid Brezhnevin välillä” (HS 2.8.1975). Kostamus-hanke oli aikakauden suurin kaupunkiteollinen rakennusprojekti Karjalan Autonomisessa Sosialistisessa Neuvostotasavallassa, ja siihen suomalaiset toivoivat osallistuvansa. Kostamuksen malmiesiintymä oli löydetty jo 1900-luvun alussa.

Päätös sen hyödyntämisestä tehtiin Neuvostoliitossa vasta 1960-luvun lopulla. Teollisuuslaitosta eli kombinaattia varten oli luotava myös kaupunki, ja pian koko hanke liitettiin osaksi suomalais-neuvostoliittolaista kaupallista yhteistyötä. Julkisuuteen Kostamus-projekti tuli ensimmäistä kertaa vuonna 1971. Suomalaiset työmiehet aloittivat rakennustöiden valmistelun joulukuussa 1973. Ensin toteutettiin Suomessa maantie- ja rautatieyhteydet. Rajalle oli 40 kilometriä. Vuonna 1976 valmistui raja-aseman kautta Kostamukseen kulkeva rataosa. Suunnitteluun ja rakentamiseen liittyvät urakkasopimukset allekirjoitettiin keväällä 1977 ja Kostamuksen kaupungin rakentaminen alkoi. Urakan ensimmäinen osa luovutettiin tilaajalle syyskuussa 1982 ja kaksi seuraavaa vaihetta vuonna 1984. Kostamus luovutettiin virallisesti Neuvostoliitolle kesäkuussa 1985 (Miestamo, 1982; Geisler, 2021).

Lähes viisitoista vuotta kestäneessä Kostamus-hankkeessa oli kysymys malmilouhoksen ja kaivoskombinaatin sekä teollisuusalueen ja kaupungin rakentamisesta Neuvostoliiton Karjalaan. Kaupunkisuunnittelun ja -rakentamisen historiassa rakennusvienti on vanha ilmiö. Kostamus oli kaikkien aikojen suurin suomalaisvoimin toteutettu rakennushanke ulkomailla. Rakentamisen kohteita oli kaikkiaan 317, ja kaupungissa oli asuntoja noin 30 000 henkilölle. Tässä artikkelissa kysytään, miten Kostamuksen kaupunkia suunniteltiin ja kenen toimesta. Tarkastelen Kostamusta hankkeena, jossa kohtasivat kommunistinen ja kapitalistinen kaupunkisuunnittelu sekä kylmän sodan aikainen maailmanpolitiikka. Kysyn lisäksi, miten Kostamuksen suunnitelmat ilmentävät aikakauden ymmärrystä

hyvästä, modernista kaupungista rautaesiripun molemmilla puolilla. Tarkastelen myös, miten uudiskaupunki otettiin vastaan ammattipiireissä.

Kostamus-hankkeen vaiheet tunnetaan laajasti tutkimus- ja tietokirjallisuudesta. Kostamusta on tutkittu Pohjois-Suomen kehittämisen ja vientirakentamisen näkökulmasta (Isohookana-Asunmaa, 2009; Melkas ym., 1976; Melkas ym, 1983; Laakso & Tamminen, 2014; Prokhorova, 2014). Sen merkitystä on arvoitu osana Suomen idänkauppaa Neuvostoliiton kanssa, ja prosessiin liittyviä haastavia neuvotteluasetelmia on avattu (Seppänen, 2007; Hirvensalo & Sutela, 2017). Kostamuksen rakennuttajaliikkeitä on tutkittu, ja rakennushankkeiden johtajista ja toteuttajista on kirjoitettu elämäkertoja (Koulumies, 2012; Lukkari, 2001–2006; Koulumies, 2020). Myös sanomalehdissä Kostamuksesta kirjoitettiin paljon. Sen sijaan Kostamuksen kaupunkisuunnitteluun liittyvä suunnitteluaineisto on huonosti säilynyt arkistoissa, eikä tietoa suunnittelun vaiheista ja tekijöistä löydy tutkimuskirjallisuudesta. Asiakirjoja on runsaasti Suomen puolella, mutta ne liittyvät yritysneuvotteluihin, kokouksiin ja yritystoimintaan. Finn-Stroi Oy:n arkisto on säilynyt Elinkeinoelämän keskusarkistossa (ELKA) Mikkelissä, mutta sen asiakirjat eivät juuri sisällä suoraan kaupunkisuunnitteluun liittyvää aineistoa. Sama koskee merkittävän insinööritoimisto YIT:n arkistoa. Työväen-arkistosta löytyy suuren suomalaisen asuntorakentaja Hakan arkisto, jossa on jonkin verran ensimmäistä suunnitteluvaihetta valmistelleen Kaupunki-Kostamus Oy:n aineistoja ja vuosikertomuksia. Tärkeä arkisto löytyi kirjoittamisen aikana. Arkkitehtitoimisto Olli Parviainen Ky:n

arkisto löytyi toimiston nykyisistä tiloista (nyk. Arkkitehtitoimisto OLLA Oy) Helsingistä. Tässä arkistossa oli tärkeitä Kostamuksen suunnitteluun liittyviä kuvia, suunnitelmia ja asiakirjoja. Samalla tarjoutui mahdollisuus haastatella sekä arkkitehti Parviaista että Kostamuksen suunnitteluun 1970-luvulla osallistuneita insinöörejä Christer Laxia ja Juhani Siiroista.

Kostamus suunnittelupelinä ja sen pelaajat

Tässä artikkelissa Kostamus nähdään suomalais-neuvostoliittolaisen kaupunkisuunnittelun ja -rakentamisen pelinä. *Planning game* -käsitteen tutkimuksellisessa soveltamisessa on kunnostautunut yhdysvaltalainen yhdyskuntasuunnittelija Alexander Garvin samannimisessä kirjassaan. Siinä esitellään ja analysoidaan suurten ja menestyneiden kaupunkien suunnittelupeliä, johon Garvinin mukaan osallistuu monenlaisia pelaajia. Etulinjassa ovat muutoksen toteuttajat, hankkeiden alullepanijat ja kehittäjät. Ykkösryhmän vaikuttajat ovat näkyviä yhteiskunnallisia pelaajia: valtiomiehiä, yritysjohtajia, huippuvaikuttajia ja muita eliitin jäseniä. Taustalle jäivät muut pelaajat, joiden roolina on mahdollistaa hankkeelle poliittinen ja taloudellinen tuki sekä tuoda tarpeellista suunnitteluosaamista (Garvin, 2013).

Kostamuksen toteuttaminen voidaan nähdä ”suunnittelupelinä”, joka nousi valtakunnalliseen julkisuuteen aina suurten sopimusten allekirjoitusvaiheessa.

Johtavat suomalaiset poliitikot ja yritysjohtajat näkivät projektin piristysruiskeena taantumassa olleeseen Itä-Suomeen (Kainuu). Hankkeen uskottiin antavan työtä tuhansille suomalaisille rakentajille. Paineen ymmärsi erityisen hyvin Kainuusta kotoisin ollut ”suurpelaaja” eli presidentti Urho Kekkonen. Suunnittelu- ja toteutusvaiheessa oli useita muita pelaajia aina valtioiden korkeimmasta poliittisesta johdosta kainuulaisiin työmiehiin. Kostamus-projektiin liittyi tiedonsiirtoa (*transfer of knowledge*) tasolta toiselle ja maasta toiseen, sillä pelikenttänä toimi kapitalistisen Suomen ja kommunis-

tisen Neuvostoliiton ulko- ja kauppasuhteverkosto. Suomi oli ensimmäinen markkinatalousmaa, jolla sotien jälkeen oli kauppasopimus Neuvostoliiton kanssa. Suhteita sääteli poliittinen, sotien jälkeen 1948 solmittu YYA-sopimus, jonka nimeen vannoivat myös neuvostokauppaa käyvät rakennusyrietykset (Tieteen termipankki: YYA).

Kostamus-peli alkoi vuonna 1971. Lokakuussa 1971 Suomi ja Neuvostoliitto allekirjoittivat sopimuksen, joka koski maitten välistä taloudellista, teknistä ja teollista yhteistyötä. Siinä päästiin yhteisymmärrykseen Kostamuksen

Kuva 1. Kostamus koostui kahdesta kokonaisuudesta: teollisuusalueesta ja kaupungista. Se rakennettiin tyhjiin karjalaiseen maastoon, noin 49 kilometrin päähän rajasta. Alueelle oli ennen rakentamisen alkamista vedettävä rautatie Suomesta. Kaupunki sijoitettiin Kontokijärven tuntumaan. (Lähde: Arkkitehti Olli Parviaisen arkisto)

kehittämisen periaatteista. Kesti pitkään, ennen kuin neuvotteluissa sovittiin yksityiskohtaisemmin kaivoskombinaatin ja kaupungin rakentamisesta. Pääpelaajan eli presidentti Kekkonen idänpoliittinen arvovalta pantiin peliin, ja vuoden 1972 loppupuolella Neuvostoliiton hallitus teki lopulta suopean periaatepäätöksen Kostamuksen rakentamisesta suomalaisvoimin. Pöytäkirjassa Suomi ilmoitti halukkuutensa osallistua Kostamuksen rakentamiseen kaikissa kolmessa vaiheessa aina vuoteen 1981 saakka (Isohookana-Asunmaa, 2009; Hirvensalo & Sutela, 2017).

Sopivien taustapelaajien eli toteuttavan tason neuvotteluosapuolten muodostaminen vei aikaa. Toiveena oli, että urakoista voitaisiin päättää kummankin maan yhtiöiden välisissä neuvotteluissa. Suomessa työ annettiin aluksi kahdelle suurten rakennusliikkeiden muodostamalle neuvotteluorganisaatiolle: Kaupunki-Kostamus Oy:lle ja Teollisuus-Kostamus Oy:lle. Edellisen osakkaita olivat suuret asunto- ja kaupunkirakentajat Haka ja Puolimatka. Jälkimmäisessä mukana olivat teollisuusrakentamiseen erikoistuneet suuryritykset Polarin johdolla. Neuvostoliitossa pääpelaaja oli valtiovetoinen *V/O Prommashimport* ja sen pääjohtaja N.I. Melnikov asiantuntijaverkostoinen (Geisler, 2021).

Pelikentällä kupruili uudestaan vuonna 1975. Suomalaiset halusivat pitää Kostamuksen suunnittelun ja rakentamisen suomalaiskäsissä, mutta neuvostoliitolaisten mielestä kustannukset alkoivat karata käsistä. Kompromissina Kaupunki-Kostamus Oy ja Teollisuus-Kostamus Oy siirrettiin syrjään ja neuvottelupöytään kutsuttiin Neuvostoliitolle mieluisa Finn-Stroi Oy. Kyseessä oli suomalaisten

rakennusliikkeiden vuonna 1972 perustama yhteenliittymä. Sen takana olivat Polar-rakennusosakeyhtiö, Rakennuskunta Haka, Insinöörit Oy, Oy Alfred A. Palmberg Ab, Rakennustoimisto A. Puolimatka Oy, Rakennus- ja Insinööritoimisto Teräsbetoni Oy ja Oy Yleinen Insinööritoimisto (YIT) sekä Kummila Oy, Palkki oy, Lemminkäinen, OMP (Finnbotnia). Finn-Stroi Oy kokosi Suomessa toimivien kilpailevien yritysten tietotaidot, voimavarat ja osaamiseen yhteen sekä tasasi näin hankkeeseen liittyviä riskejä. Osa yhtiöistä oli mukana vain rajatun ajan 1970-luvulla (Miestamo, 1982).

Finn-Stroi oli vastannut Svetogorskin paperi- ja selluloosakombinaatin onnistuneesta saneerauksesta Neuvostoliitossa, ja nyt se sai vastatakseen Kostamuksen kaupunkisuunnittelusta olemassa olevan tarjouksen pohjalta. Neuvostoliittolaisen Len NIIP Gradestroitstvon laatima koko Kostamuksen kaupungin käsittävä yleiskaava oli valmistunut jo toukokuussa 1973. Kaupunki-Kostamus Oy:ssä alkoi uudiskaupungin kaavoittaminen. Runsaassa vuodessa Kontokkijärven rannalle suunniteltiin 9 000 asukkaan kaupunki. Pakettiin kuuluivat yksityiskohtaiset asemakaavat ja rakennusten sommittelu- suunnitelmat sekä huonetoilaohjelmat ja muut hankeluonnokset ja tarjoussuunnitelmat. Nämä asiakirjat siirtyivät suoraan Finn-Stroi Oy:lle. Yhteisymmärrys saavutettiin jo tässä vaiheessa siitä, että hankkeessa yhdistettiin suomalainen suunnittelu- ja rakennusosaaminen neuvostoliittolaisiin rakennusnormeihin (Siuruainen, 1980).

Tuntematon suunnittelija: Arkkitehtitoimisto Olli Parviainen Ky

Vuoden 1974 aikana suunnittelua leimasi kova kiire. Kostamus-kaupunki Oy oli antanut kaavoitustyön tapiolalaiselle arkkitehtuuritoimisto Olli Parviainen Ky:lle. Toimiston suunnittelija Raili Vuorensola laati alkuvuonna 1974 Parviaisen johdolla seitsemän alueasemakaavaa tilaajalle. Olli Parviainen vastasi julkisten rakennusten sekä liike- ja palvelukokonaisuuksien suunnittelusta. Kalevi Ruokasuon arkkitehtitoimisto suunnitteli asuintaloja. Molemmat toimistot oli perustettu 1960-luvun alussa, jolloin kaupungistuminen kiihtyi, tarvittiin uusia asuintaloja, teollisuus- ja tuotantorakennuksia ja kaupunkisuunnittelua. Sääteley oli alalla tiukkaa, ja arkkitehtitoimiston sai perustaa ainoastaan arkkitehdin omalla nimellä. Olli Parviainen oli päässyt kansainvälisten suunnitteluhankkeiden makuun jo ennen oman toimistonsa perustamista voittamalla Reykjavikin esikaupunkialueen pohjoismaisen asemakaavakilpailun. Arkkitehtuuritoimisto suunnitteli myös sairaaloita, pääkonttoreita ja hotelleja. Kielistä ja kansainvälisyydestä innostuneen Parviaisen toimisto palveli ulkomaisia asiakkaita aluksi Ruotsissa ja pian Neuvostoliitossa ja Egyptissä, Saudi-Arabiassa ja Irakissa. Ruokosuo tunnettiin hyvänä asuntosuunnittelijana. Toimisto suunnitteli myös teollisuus- ja liikerakennuksia, kouluja ja päiväkoteja. Kansainvälistymistä vauhditti molempien toimistojen kohdalla hyvät suhteet suomalaisiin rakennusliikkeisiin (Parviainen, 2023; *HS* muistokirjoitus Ruokosuo 18.2.2019).

Kostamuksen suunnittelupelissä Parviainen ja Ruokasuo edustivat taustapeelaajia. Mukana oli useita muitakin samantasoisia toimijoita. Kostamuksen esittelyaineiston mukaan suunnittelutyötä olivat tekemässä myös Viatek Oy (liikenne-, geotekninen ja kunnallistekninen suunnittelu), Ekono Oy (sähkö-, vesi- ja energiahuoltosuunnittelu) ja Insinööritoimisto Erkki Juva Oy (julkiset-, liike- ja palvelurakennukset). Tuotantopuolella neuvostoliittolainen osapuoli vastasi pääsuunnittelusta, prosessiteknisestä ja omien toimitustensa suunnittelusta. Neuvostoliitossa suunnitteluun osallistuvat Mustan metallurgian ministeriö ja suunnitteluinsituutti Giprorunda sekä alan suunnittelulaitoksia. Teollisuuskohteiden perusta oli Giprorundan laatima prosessilaitosten lay-out (OP arkisto, *City of Kostamus* -esitteet).

Tarjous Kostamuksen 1. vaiheen kaupunkisuunnittelusta ja rakentamisesta saatiin lopulta lähetettyä marraskuussa 1974. Kuten aiemmin todettu, tässä vaiheessa ei vielä sopimukseen päästy. Vuotta myöhemmin eli lokakuussa 1975 tilaajalle jätettiin Kostamus-Kaupunki Oy:n laatima kaivoskaupungin I vaiheen rakentamista koskeva tarjous. Tarjous oli laajuudeltaan 458 sivua, ja se sisälsi 321 piirustusta eli kaikkiaan 10 mappia. Aikaa mainitun tarjouksen tekemiseen oli kulunut 1,5 vuotta, ja se oli edellyttänyt 40 miestyövuotta. Kostamus-Kaupunki Oy:n johtokunnan kokouksessa esiteltiin kohdekohtainen kustannuserittely Kostamuksen kaivoskaupungin I vaiheesta. Kohde piti sisällään seuraavat suunnittelukohteet: asuinrakennukset, asuntolat, koulun ja lastentarhan, kulttuurikeskuksen ja ostoskeskuksen, leipomon, keskusvaraston ja puolivalmistetehtaan, pesulan ja

paloaseman, vesilaitokset sekä mikrokeskukset. Suunnitteluun kuului lisäksi aluetöiden tekeminen, pintamaan poisto, maankaivu, nurmetus ja pengerrykset sekä pihatöiden ja -rakennusten tekeminen (TA, Haka Oy:n arkisto, Kostamus-kaupunki Oy, toim. kert. 1975–1976 ja jk:n kok. 27.5.1976, liite 2.3.76)

Työ aloitettiin tyhjästä. Kuten Olli Parviainen myöhemmin haastateltaessa kuvaa, ”ensimmäiset käynnit Kostamukseen tehtiin rajalta helikopterilla 1973, koska siinä vaiheessa ei vielä ollut kunnollisia teitä” (OP haastattelut). Asemakaavan tavoitteena oli tehokkuus ja kustannustietoisuus, ja sopuun päästiin tulevan kaupungin pääliikenneverkosta ja rakennustyypeistä sekä rakennusten kerrosluvuista ja rakentamistiheydestä. Suunnittelu tarjosi töitä yli 1 000 suomalaiselle arkkitehdille, insinöörille, teknikolle ja piirtäjälle useissa ”kotimaan toimistojen saleissa ja työhuoneissa”. Kaikkiaan 23 eri alojen toimistoa toimitti uudelle tilaajalle eli Finn-Stroi Oy:lle yhteensä noin 50 000 erilaista piirustusta ja suunnitelmaa (US 8.12.1982, Kostamus-ekstra).

Parvialaisen ja Ruokasuon toimistot olivat osa rakennuttajaverkostoa, jonka keskeinen pelaaja oli vuorineuvos Kauko Rastas (1925–2007). Polarin toimitusjohtaja, diplomi-insinööri Kauko Rastas oli patruuna, joka 1960-luvulla oli saanut laajaa kokemusta aluerakentamisesta ja asuntotuotannon elementtirakentamisesta. Rastaksen johdolla keskinäiset kilpailijat muodostivat työyhteisliittymiä, ja hän nousi suomalaisten rakennusyhtiöiden yhteisen itärakentajan Finn-Stroin hallituksen puheenjohtajaksi. Rastas oli Suomen ja Neuvostoliiton talouskomission jäsen ja kuului presidentti Urho Kekkosen sisäpiiriin. Tämä vaikutti siihen, että

suomalaiset saivat isoja rakennusprojekteja Neuvostoliitosta. Hänen osuutensa Finn-Stroin toiminnassa oli merkittävä (HS 19.5.2011, muistokirjoitus: Kauko Rastas). Yhtiön projekteihin kuului monenlaista rakentamista eri puolilla maailmaa, aina Itä-Euroopan maihin rakennetuista hotelleista, motelleista ja teollisuusrakennuksista Afrikkaan ja Arabimaihin suunniteltuihin julkisiin ja hallintorakennuksiin sekä asuntoihin. Finn-Stroin kruununjalokivi oli Imatran kaksoiskaupunki Svetogorskin (Enso) sellu- ja paperitehtaan rakentaminen Neuvostoliiton puolelle.

Maailmanpolitiikka, kaupungit ja poliittiset aatteet

Maailmanpolitiikka ja sen pelaajat astuivat näyttämölle, kun Suomessa järjestettiin kesällä 1975 suuri Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokous Etyk. Se oli Suomen presidentti Urho Kekkosen voimannäyttö kansainvälisen liennytyksen kaltevalla pinnalla. Kostamuksella oli presidentti Kekkosen silmissä sekä kansainvälis- että sisäpoliittinen peliarvo. Tavoite oli Kostamus-sopimuksen allekirjoitus turvallisuuskonferenssin yhteydessä 1975. Allekirjoittaminen Neuvostoliiton johtajan, pääsihteeri Leonid Brežnevin kanssa Etyk-kokouksen aikana olisi ollut näyttävä idän ja lännen välinen rauhantah- toisuuden ele, ”molempia osapuolia hyödyttävä taloudellinen yhteistyösopi- mus”. Katsojajoukko olisi ollut poikkeuk- sellisen vaikutusvaltainen: Euroopan, Yhdysvaltojen ja Kanadan valtiopäämiehet.

Kekkonen haki 1970-luvulla paikkaansa kansainvälisen politiikan huippuosaajana, joten allekirjoitus olisi ollut tärkeä symbolinen sulka Suomen presidentin hattuun (Koulumies, 2020).

Kostamuksen suunnittelussa ja toteutuksessa kietoutuisivat kahden systeemisesti erilaisen kaupunkisuunnittelupelin unelmat – ja todellisuus. Suomalainen markkinaehtoinen rakennus- ja suunnitteluhyrittäjäys kohtasi keskitetyn neuvostoliittolaisen komentotalouden. Suomessa oli 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa rakennettu paikallisesti ja urbaanisti sekä kaupungistumisen kiihtyessä kehitetty lähiösuunnittelua aluerakentamisen keinoin. Rakennusliikkeet hankkivat suuria maaomistuksia ja alkoivat suunnitella niitä (Mäkinen, 2000). Kuten Johanna Hankonen osoittaa laajassa suomalaista

lähiörakentamista kartoittavassa tutkimuksessaan, maankäytön suunnittelu ja asuntojen rakentaminen kytkeytyivät 1960-luvulla yhä tiiviimmin yleiseen yhteiskunta- ja talouspolitiikkaan. Suunnittelun keskittämällä tavoiteltiin yhteiskunnan rakennemuutoksen jouduttamista ja kansainvälisen taloudellisen kanssakäymisen edistämistä. Vallitsi tehokkuuden idea ja laajalle ulottuvat tehostamisen pyrkimykset (Hankonen, 1994).

Neuvostotaloutta kasvatettiin ja urbanisoitiin sotien jälkeen keskitetysti suurteollisuuden ehdoilla. Kuten tutkija Evgenia Prokhorova kuvaa, Neuvostoliitossa oli tavallista perustaa luonnonvarojen ympärille kokonainen kaupunki. Näin uusien teollisuuskaupunkien aikaansaaminen syrjäisille, asumattomille alueille oli

KOSTAMUKSEN VUORITEOLLISUUSKOMBIINAATTI
Kaupunki
Näkymä pääjalankulkuilta
FINN-STROI OY

НОСТОМУШНСКИЙ ГОРНО-ОБОГАТИТЕЛЬНЫЙ КОМБИНАТ
Город
Вид на главную аллею
А/О ФИНН-СТРОЙ

Kuvat 2 ja 3. Neuvostoliiton Karjalaan alkoi 1970-luvun lopulla nousta Suomessa suunniteltu moniteollinen kaupunki. Rakentamista pohjustivat Arkkitehtitoimisto Olli Parviaisen laatimat markkinointikuvat (vasemmalla). Näkymä pääjalankuluraitilta osoittaa, että tavoitteena oli tehdä viherystävällinen kaupunki. Työmiehet olivat suomalaisia, samoin rakennusmateriaalit ja -tekniikka. Elementtirakentaminen yleistyi Suomessa 1960-luvulta lähtien. Kuvassa (yllä) kirvesmies Oiva Suutari ykkösvaiheen kaupunkia tekemässä. (Lähde: Olli Parviaisen arkisto ja Kansan arkiston Rakennusliiton kokoelmat)

osa neuvostovaltion teollisuus- ja aluekehitystä. Kostamus oli tyylipuhdas neuvostoliittolainen ”monoteollinen kaupunki” ja linjassa sosialistisen rakennusperinteen kanssa. Maan 2190 kaupungista vuonna 1989 noin 1300 kaupunkia kuului tähän ryhmään. Kaupunkeja suunniteltiin Siperiaan ja arktisille alueille raskaan teollisuuden ehdoilla, sillä industriaalinen rakentaminen nähtiin keinona modernisoida yhteiskuntaa ja nykyaikaistaa kaupunkisuunnittelua. Neuvostoliiton teollistaminen ja jättimäisten tehtaiden rakentaminen perustuivat länsimaisen massatuotannon teolliseen teknologiaan (Prokhorova, 2014; Hirvensalo & Sutela, 2017).

Kostamuksen pelikentällä kohtasivat länsimainen autonominen sekä sosialistinen ja keskitetty suunnittelu. Kuten ajanjakson kaupunkeja (*Cold War cities*) tutkineet historioitsijat Katia Pizzi ja Marjatta Hietala ovat todenneet, maailmanpolitiikan teemat suodattuivat ruohonjuuritasolle ja vaikuttivat kaupunkien politiikkaan ja suunnitteluun kaikkialla maailmassa, järjestelmästä riippumatta (Pizzi & Hietala, 2016; Mikkonen, 2016). Kasvuun ja suunnitteluun liittyvät teemat yhdistivät sotien jälkeen kaikkia maailman kaupunkeja. Moderni kaupunkisuunnittelu nähtiin kylmän sodan blokeissa keinona edistää maailmanrauhaa. Suomi sai tässä kysymyksessä toimia sillanrakentajana.

Suomen ja Neuvostoliiton toisessa ystävyyskaupunkien tapaamisessa vuonna 1971 keskiössä oli kaupunkisuunnittelu. Haasteet olivat samoja niin Neuvostoliitossa kuin Suomessakin. Aiheita oli neljä: 1. Ihmisystävällinen kaupunkisuunnittelu, 2. Esikouluikäisten lasten päivähoito, 3. Asuinympäristön suunnittelu kaupungissa

ja 4. Kaupunkien liikennesuunnittelun tavoitteet. Ihmisystävällisestä kaupunkien suunnittelusta ja liikenteen järjestämisestä alustivat Kaupunkiliiton toimitusjohtaja L. O. Johanson ja Moskovan pääarkkitehti M. V. Pošin. Johanson käsitteli aihetta sosiaaliselta ja teknilliseltä kannalta. Pošin kuvasi Moskovan asuinympäristöjen suunnittelua sosialismin aikana (Kolbe, 2018).

Pienet, mutta hienovaraiset ideologiset erot korostuivat. Suomessa, kuten L.O. Johanson korosti, kaupunkihallinto toimi ”tavallisen ihmisen” tasolla. Kaavoittaminen kunnissa oli demokraattista. Aluerakentamisen haasteisiin, yksipuoliseen, massiiviseen betonielementtirakentamiseen, kerrostalovaltaisuuteen sekä asuntojen massatuotantoon ja asuntojen hallintamuodon yhdenmukaistumiseen ei Johanson viitannut. Suomessa asukkaan etu ja inhimilliset tarpeet olivat keskiössä ja päätöksiä tehtiin paikallisten resurssien mukaisesti. Neuvostoliiton edustajat korostivat, että keskusvaltaisen sosialistisen suunnittelun tavoitteena oli todistaa ”aikamme suurista saavutuksista”. Valtio asetti sekä tavoitteet että normit. Sosialismissa suunniteltiin ihmistä ja tuotantoa varten. Missään ei ollut mainintaa suunnittelukohteiden monotonisuudesta tai luonnon ja luonnonvarojen häikäilemättömästä hyväksikäytöstä. (Mariotti & Leetmaa, 2024).

Kostamuksessa ideologia ja todellisuus kohtasivat. Neuvostonäkökulmasta haettiin ”suurta saavutusta”, suomalaiset tekivät nykyaikaista kaupunkia ”ihmistä varten”. Näkökulmaeroista huolimatta oli paljon yhdistäviä tekijöitä yli valtio- ja järjestelmärajoiden. Suomi ja Neuvostoliitto kaupungistuvat voimakkaasti sotien jälkeen. Molemmissa maissa vallitsi usko

kasvun sitomisesta valtiovetoiseen teollisuuspolitiikkaan, johon liittyi 1960- ja 1970-luvulla tehokkuuden tavoittelu. Kostamuksesta haluttiin nopeasti neuvostoyhtyläinen teollisuuskaupunki, ja Suomesta löytyi nykyaikaista aluerakentamisen osaamista. Kostamukselle myönnettiin marraskuussa 1977 taajama-asema ja ensimmäinen paikallisneuvosto (*Sovjet*) valittiin. Kaupunkipiiri Kostamuksesta tuli vuonna 1983, mikä takasi hallintoautonomian. Se oli poikkeuksellista, mutta heijasti hankkeen poliittista merkitystä Neuvostoliitossa. Paikallinen sovjet vastasi kaupungin infrastruktuurin ja hyvinvointipalveluiden kehittämisestä. Kunnallisten palveluiden tuottamisesta vastasi kaivosyhtiön alainen yksikkö ORS – (*otdel rabocheho snabzhenia*), aina maanviljelyä, lehdenkustantamista, leipomoita, kauppoja ja kahviloita myöten. ORS oli sosialistinen portinvartijainstituutio neuvostoliittolaisessa yksiteollisessa yhteisössä (Prokhorova, 2014).

”Tehkää niin kuin haluatte, mutta ottakaa meidän normit huomioon”

Kostamuksen pelikenttä oli Neuvostoliitossa avattu jo vuonna 1946, kun tulevan kaupungin ja teollisuuskombinaatin alueelta oli suoritettu ensimmäiset malminetsinnät. Aluksi tehtiin aeroprosppektausta (lentokoneesta tapahtuvaa malminetsintää). Sitten neuvostoliittolaiset geologit kartoittivat alueen raaka-ainevaroja. Vuoriteollisuuskombinaatin rakentamisen ensimmäistä teknistä

suunnitelmaa valmistettiin Neuvostoliitossa vuosina 1970–1973. Kun yhteistyösopimus Suomen ja Neuvostoliiton kanssa oli allekirjoitettu 1973, muodostettiin kombinaatin pääjohtokunta Petroskoihin Neuvostoliittoon. Suomen puolella rautatie ja maantie Vartiuksen raja-asemalle valmistuivat vuonna 1976 (OP arkisto, Finn-Stroi -esite 1979).

Ensimmäinen Kostamus-sopimus sisälsi rakennettavaa noin 4 miljoonan kuutiometrin verran. Monoteollinen keskusvaltaisuus ja suomalainen aluerakentaminen kohtasivat. Rautamalmikaivoskombinaatista tuli kaupungin tärkein työnantaja ja kaupunki suunniteltiin sen työntekijöille. Teollisuuskohteiden osuus oli 3 miljoona ja kaupungin osuus 1 miljoona kuutiometriä. Työhön kuului lisäksi maansiirtoa (11 miljoona kuutiometriä) ja metsänraivausta (450 hehtaaria) sekä tienrakennusta (noin 80 km) ja rautateiden rakennusta (44 raidekilometriä). Teollisuuskohteisiin tarvittiin lieteal- las, puhdistamoita, rautatieasemia, veden, jäteveden ja kaukolämmön putkistot, sähköverkosto sekä malminkäsittelylaitokset. Jo alkuvaiheessa hanke sai ylleen kalevalaista taikapölyä, kun tiedettiin, että Kostamuksen seuduille sijoittuivat Elias Lönnrotin vuoden 1835 muistitietokeruumatkat. Kostamuksessa Lönnrot kirjoitti parikymmentä runoa ja Kontokista saatiin myös loitsuja, satuja, kaskuja ja ”tilapäisiä sepitelmiä” (*Kostamus – runoa ja proosaa*, 1987).

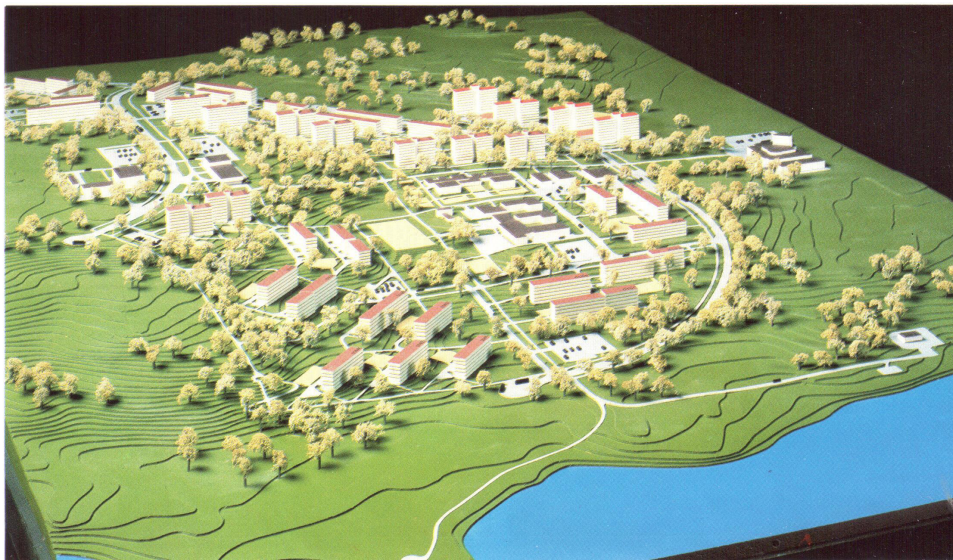
Toinen Kostamus-sopimus koski 9 000 asukkaan kaupungin rakentamista seitsemän kilometrin päähän teollisuusalueesta. Lähes puolet kaupunkikohteesta eli 450 000 kuutiometriä oli asuinrakennuksia. Tavoitteena oli toteuttaa noin 3000 asuntoa, jotka olivat pääasiassa yksioitaita,

**ARKKITEHTUURITOIMISTO
OLLI PARVIAINEN KY.**

THE TOWN OF KOSTAMUS

KARELIAN SSR, USSR

CLIENT:

Finn-Stroi Oy for
v/o Prommashimport, USSR

COMPLETION PERIOD:

1. building stage 1973–1982
2. and 3. stages 1981–1985

PROJECT DESCRIPTION:

Located 50 km east of the Finnish border, the town of Kostamus adjoins the Kostamus mining and beneficiation complex and provides residency and services for 17,000 inhabitants.

Responsibility for a major share of the architectural work involved has included the master planning of the town as well as the designing of

public buildings such as restaurants, commercial buildings and shops, a post office and telecommunications centre, and a cultural centre containing a 600-seat theatre auditorium.

SCOPE OF SERVICES:

- master plans of all three building stages
- tender designs based on preliminary data
- construction documents, made in accordance with Soviet building standards.

Auditorium interior

Town view over the cultural centre

Kuva 4. (Vasemmalla.) Kostamuksen kaupungin kokonaissuunnittelua pohjustettiin Finn-Stroin näyttävällä oheismateriaalilla. Niissä osoitettiin uudiskaupungin monipuolisia toimintoja ja kaavoittamisen luonnonläheisyyttä. (Lähde: Olli Parviaisen arkisto)

kaksioita sekä kolmen huoneen ja keittiön asuntoja. Asuinrakennukset olivat 5- ja 9-kerroksisia. Aiemmin lueteltujen kaupunkirakennusten lisäksi suunniteltiin taajaman ulkopuolelle lisäksi elintarvikkeiden puolivalmistetehdas ja ruokavarastoja. Töiden suorittaminen edellytti erillisten urakkasopimusten tekemistä, ja niitä Finn-Stroi teki kaikkiaan noin 200. Kuten aiemmin todettu, suunnittelutyö jaettiin lukuisille konsulttitoimistolle, mikä työllisti satoja suunnittelijoita (Miestamo, 1982).

Kaksi suunnittelupelaajaa oli ollut mukana jo hankkeen alkuvaiheessa vuodesta 1973. Insinöörit Juhani Siiroinen ja Christian Lax osallistuivat keskeisesti Kostamuksen varhaiseen suunnitteluun. Siiroinen oli aloittanut Kostamuksen suunnittelun jo Haka Oy:ssä. Se oli Osuuskunta Eka-yhtymään kuulunut valtakunnallinen rakennuttaja- ja rakennusyritys, jolla oli tärkeä rooli muun muassa pääkaupunkiseudun lähiörakentamisessa 1960- ja 1970-luvuilla. Lax vastasi puolestaan teollisuuskombinaatin suunnittelusta sen suunnittelupäällikkönä. Hän nousi myöhemmin Finn-Stroi Oy:n varatoimitusjohtajaksi ja johtoryhmän jäseneksi. Molemmat muistelevat, että tuntumaa Kostamukseen ja neuvostoliittolaisiin saatiin kaupunkiryhmän tekemällä tutustumiskäynnillä suunnittelukohteeseen maaliskuussa 1974. Matkanjohtaja oli Hakan insinööri Juhani Siiroinen. Neuvostoliittolaiset suunnittelijat ja insinöörit tulivat Karjalan rakennuskomiteasta. Siiroinen muistelee, että ”tie ei vielä ollut valmis ja rajavartiolaitoksen helikopterilla päästiin katsomaan aluetta. Tavattiin

pohjatutkijat ja annettiin ohjeet kohteista, joista haluttiin pohjatietoja. Rajavartiolaitoksen majuri antoi ottaa valokuvia, vaikka oltiin rajaseudulla, jossa ei saanut kuvata. Sitten oli karttoja, jossa näkyivät korkeuserot. Aluksi huolestutti, jos kalliota olisi ollut paljon, mutta sitten selvisi, että maaperä onkin tiukkaa moreenia. Eli ei jouduttu paaluttamaan, koska oli kalliota ja moreenia, eli kohde oli kiitollinen rakennettava” (OP haastattelut).

Juhani Siiroisen laatimasta tutustumiskäyntimuistiosta Kostamuskaupungin alueelle (29.3.1974) selviää, että kaupungin avoimella eteläpuoleisella niemellä sijaitsevi venäläisten 1960-luvulla rakentama tutkimuskylä ja hirsiasuinmajoja. Tulevaa kaupunkia ja sen lähellä olevaa järveä raamitti metsikkö, joka piti sisällään huonokasvuista puustoa, mäntyä ja koivua. Maasto-olosuhteet olivat vaihtelevia, aina peltoaukeista loiviin mäenrinteisiin ja jyrkkiin rinnemuodostelmiin. Alueella oli runsaasti ”tutkimuskuoppia” eli malminetsintäpaikkoja. Siiroisen raportista selviää, että suunnitelmat tulevan kaupungin hahmosta olivat jo olemassa. Raportissa viitattiin toistuvasti ”meidän kaavaan” ja julkisiin tiloihin (”urheilukenttäsyväne”, ”ostoskeskusalue”), joita oli soviteltu maastoon. Raporttiin liittyvät kuvat vahvistavat yleisvaikutelmaa tulevan rakennuskohteen metsäisyydestä.

Mittavat maansiirtotyöt alkoivat, ja teollisuusaluetta ja kaupunkia suunniteltiin rinnakkain. Laxin mukaan ”kaupungin suunnittelussa edettiin hyvin, ongelmat liittyivät teollisuuspuoleen.” Siiroisen mukaan suunnittelun yksityiskohdista

alettiin neuvotella heti vuonna 1973, kun kaupunkiryhmä matkusti Leningradiin. Tämän matkan aikana suomalaisille annettiin ensimmäistä kertaa tietoa tulevan kaupungin mittakaavasta (9000 asukasta) ja pyydettiin työtarjous: ”Neuvostoliitosta kyllä saatiin tarpeellista tietoa siitä, mitä haluttiin. Siihen kuului monenlaista lähtötietoa, karttatietoja, tietoa normeista, jotka liittyivät neuvostoliittolaiseen kaupunkisuunnitteluun. Tilajaorganisaatio V/O Prommasimportin johto sanoi, että kyllä te nyt osaatte yhden kaupungin suunnitella, kunhan ne täyttävät Neuvostoliiton normit. Tyhjän päällä kyllä oltiin aluksi”. Apua neuvostonormien tulkitsemiseen haettiin Virosta.

Johtoryhmä matkusti Tallinnaan saamaan käytännön neuvoja sosialistisesta kaupunkisuunnittelusta. Tallinnan vastavalmistuneessa Viru-hotellissa tavattiin paikallisen rakennushallituksen johtoa. Siiroinen muistelee, että ”he olivat hyvin avuliaita ja kertoivat meille, miten suunnittelu kulkee Neuvostoliitossa. He antoivat meille normiluettelon ja rakennustyyppisuunnitelmat. Oli erikseen kaikelle rakentamiselle omat normit ja huonetilaluettelot eli mitä luokkia pitää olla. Kaikkien normien luettelo oli tavattoman pitkä, ja tärkein oli asuintalonormi. Tulkki sai kesäloman aikana kääntää normiluettelon suomeksi ja sitten työ saattoi alkaa. Neuvostoliittolainen pääarkkitehti Sittnikowa ymmärsi

KOSTAMUKSEN VUORITEOLLISUUSKOMBIINAATTI

Teollisuuskohteet
Näkymä koulusta – murskaamo ja rikastamo
A/O FINN-STROI OY

НОСТОМУНШСКИЙ ГОРНО-ОБОГАТИТЕЛЬНЫЙ КОМБИНАТ

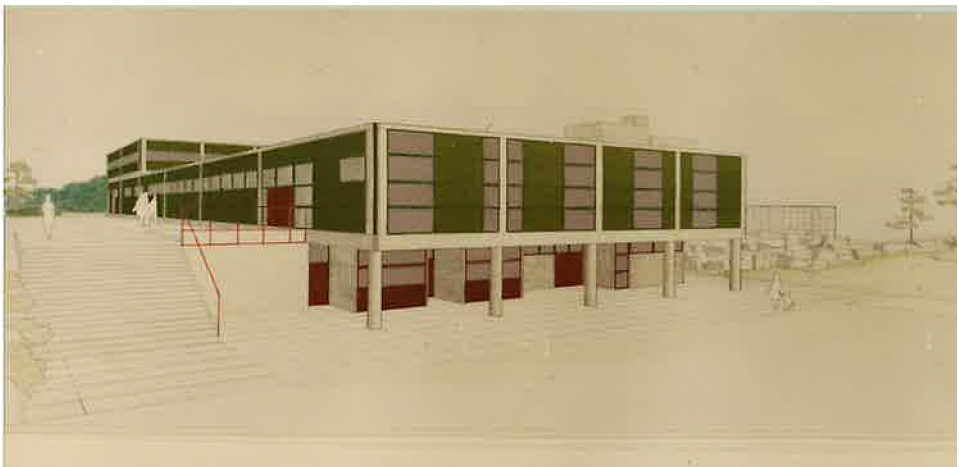
Промышленные объекты
Вид с коло-залада – корпус дробления и обогащения
A/O FINN-STROI

Kuva 5. Kostamuksen nykyaikainen vuoriteollisuuskompleksi rakennettiin kolmessa vaiheessa vuosina 1976–1983. Se sijaitsi seitsemän kilometrin päässä kaupungista. Teollisuusalueen suurimpia kohteita olivat murskaamo ja rikastamorakennus sekä pelletointilaitos. Rautapellettituotanto käynnistyi vuoden 1982 aikana noin 3 milj. tonnin vuosituotannolla. (Lähde: Arkkitehti Olli Parviaisen arkisto)

meidän huolemme, kun Prommasimport painoi päälle molemmissa päässä.” Sitten saatiin odottaa muutama vuosi. Rakennussopimus allekirjoitettiin vuonna 1977, ja työssä päästiin eteenpäin. Olli Parviaisen mukaan työn perustana olivat ”passeiksi nimetyt asiakirjat, joissa pelkistettynä sanotaan, mitä saa ja mitä ei saa tehdä.” Neuvostoliittolaisilta saatiin pohjapiirustukset, tarkat huonetaohjelmat ja yksityiskohtaiset tiedot kaavoitusta varten. Kapitalistinen ja kommunistinen kaupunkisuunnittelu kohtasi siten, että päävastuu oli suomalaissuunnittelijoilla, mutta neuvostoliittolaiset asettivat kehikon. Mainitut passit ja rakennusnormit säätelivät kaikkea suunnittelua. Finn-Stroi ja Parviaisen arkkitehtitoimisto tekivät värikkäitä havainto- ja markkinointiesitteitä sekä valmistivat kaupungin pienoismallin. Kuten *Uudessa Suomessa* raportoitiin joulukuussa 1982, ”Kostamus on rakennettu yli 1 000 suunnittelijan

piirustusten pohjalta” (US 8.12.1982).

Normien tarkka luenta opetti suomalaisille, mitä edellytettiin. Siirainen muistaa tärkeän yksityiskohdan: ”Maitopiisara-asema piti olla. Se oli äidinmaitokeskus, jossa äidit luovuttivat maitoa. Pulloon pantiin sitten pumpulia, ei korkkia.” Asemakaavatyötä johtaneen arkkitehti Olli Parviaisen mukaan yksi ohje saatiin neuvostotilaaajalta: ”Te olette suomalaisia, tehkää niin kuin haluatte, mutta ottakaa meidän normit huomioon. Eli muuten suunniteltiin aika vapaasti, mutta normeista piti pitää kiinni.” Vastapuolen pelaajina olivat tilaajaorganisaation arkkitehdit ja insinöörit sekä aluehallinnon edustajat. Parviainen jatkaa haastattelussa: ”Aleksi Varohin hyväksyi suunnitelmat. Hän oli Petroskoin hallinnosta. Tärkein oli tilaajan arkkitehtiryhmä ja siihen kuuluivat Sittnikow, Juri Putakov ja taiteilija-arkkitehti Zalevskaja. Hän piirsi neuvotteluissa muotokuvia ja Putakov oli aina ystävälli-

Kuva 6. Arkkitehtitoimisto Olli Parviainen suunnitteli myös julkisia rakennuksia, kuten päiväkotia ja kouluja, kulttuuripalatsin ja ostokeskuksen (kuvassa). (Lähde: Olli Parviaisen arkisto).

nen. Mukana oli myös Savoronkova, joka oli ekonomiarkkitehti. Hän valvoi kustannuksia. Tarjousvaiheessa tavattiin parin kuukauden välein, ja mukana saattoi olla palotarkastaja ja terveystarkastaja. Neuvottelumatkojen yhteydessä isännät näyttivät meille erilaisia rakennustyyppejä: koulu, kulttuuritalo ja myös kerrostaloalueet kuuluivat näytettävien listalle.”

Tietojen vaihto suunnittelijan ja tilaajan välillä tapahtui Finn-Stroin kautta kuriiriliikenteenä. Tilaaja halusi, että Kostamuksen asuntoalue suunnitellaan suomalaisen kaupunkirakenteen mukaisesti. Parviainen, Lax ja Siirainen mainitsevat haastattelussa Kostamuksen yhteydet samanaikaiseen suomalaiseen aluerakentamiseen ja muun muassa Myyrmäen ja Martinlaakson suunnitteluun. Asiaan kuului myös suomalaistyyppinen jalankulku- ja

pyöräilyverkoston suunnittelu. Siirainen täsmentää: ”Me täällä Suomessa katsottiin ja päätettiin, mikä valitaan. Yksi ainoa vaihtoehto vietiin ja se meni läpi. Näin tehtiin koulujen ja vastaavien rakennusten kanssa. Tehtiin yksi suunnitelma ja vietiin hyväksyttäväksi, kaivoshenkilökunnan asuntopohjat samoin. Kun oli saatu neuvostoliittolaiset tyyppisuunnitelmat, niin tiedettiin, mikä oli systeemi ja mikä meni läpi. Tehtiin Suomessa aivan itsenäisesti. Mikään kohde ei mennyt täysin uusiksi, vähän otettiin toki palautetta huomioon.”

Haastatteluista selviää, että kaupunki-Kostamuksen suunnittelu eteni huomattavasti jouheammin kuin teollisuus-Kostamuksen suunnittelu. Se sijaitsi noin kymmenen kilometrin päässä asutusalueesta. Parviaisen johdolla sinne suunnit-

Kuva 7. Valmistuessaan Kostamuksesta raportoitiin Suomen suurimpana rakennushankkeena. Hankkeen kärkipelaaja, vuorineuvos Kauko Rastas muotoili Helsingin Sanomissa 9.12.1982: ”Kostamus on rakennushankkeena ollut niin suuri, että ihmisiä on ollut vaikeata saada sen laajuutta ymmärtämään.” Kaupunkiin asettui asumaan teollisuuslaitoksen työntekijöitä perheineen. (Lähde: Elinkeinoelämän Keskusarkisto)

teltiin ”kuoret” tilaajan suunnittelema ja asentamalle pelletointilaitoksen prosesseille. Näin saatiin ”kolmatta miljoonaa kuutiometriä tehdastilaa eli noin kuusi kertaa Hanasaaren B-voimalan tilavuus.” Tuotantokaupunginosa nivellettiin varsinaiseen kaupunkiin käyttämällä samankaltaisia julkisivumateriaaleja ja värejä. Christian Laxin mukaan haasteita oli sekä suunnittelussa että toteutuksessa, sillä tilaajat halusivat pitää suunnittelun käsissään. Suomalaisille tarjottiin vähäisempää roolia: ”Neuvostoliittolaiset keksivät yhdessä vaiheessa, että kaikki piirustukset oli vietävä Leningradin kautta. Sitten toimitettiin työmaalle piirustuksia joka päivä, ja paikallinen hyväksyi. Näin projekti pysyi kasassa. Kun sopimus oli tekeillä, piti tulla 300 000 kuution kokoinen pelletointilaitos, jossa olisi ollut läsiteknologia. Sitten meille ilmoitettiin, että tuleekin neuvostoliittolainen malli... oli 1000 ongelmaa tämän kanssa. Joka viikko koko suunnitteluosasto oli Leningradissa. Siellä kävi satoja ihmisiä neuvottelemassa, ja minäkin istuin usein vastapäätä pääinsinööri Sharinia. Pääinsinöörin takana oli 34 suunnitteluinstituuttia ja jokaisen piti olla mukana. Heidän kanssaan sitten neuvoteltiin, tehtiin muutoksia, ja jokaisesta muutospiirustuksesta otettiin kuvia. Koko ajan piti olla mukana jääkiekkokassallinen aineistoja.”

Asuntoja Kostamukseen rakennettiin 2800, pääasiassa kaksioita, yksiöitä ja kolmen huoneen ja keittiön asuntoja. Neuvostoliiton normien mukaan laskettu yhteispinta-ala oli 130 000 m³. Asuinrakennukset olivat 5- ja 9-kerroksisia. Lisäksi rakennettiin kaksi suurta asuntolarakennusta, joissa oli yhteensä 900 huonetta. Muita toteutuneita kohteita olivat ostoskeskus, kulttuuritalo, jossa oli 600-paik-

kainen teatteri, kokoontumis- ja urheilutiloja, koulu, lastentarha, palvelurakennus, jossa oli ravintola sekä alueellinen yhteyslaitos, jossa toimivat posti- ja telekonttorit. Kaupungin läheisyyteen rakennettiin lisäksi paloasema ja pesula. Niin sanotulla lieveteollisuusalueelle sijoitettiin elintarvikkeiden puolivalmistetehdas, suuri keskusvarasto, leipomo, pesula sekä maitopisara-asema. Kostamukseen rakennettiin yhdyskuntaa palvelevat vedenottamo, raakaveden puhdistamo ja jätevesien biologinen puhdistuslaitos. Finn-Stroin urakkaan kuului myös rajavartioaseman rakentaminen (OP arkisto, esite: *Kostamus rakentaminen 1977–1985*).

”Kostamus kuin Kontula” – monoteollinen suomalainen aluerakennuskohde

Kostamuksen 1. vaihe valmistui ja luovutettiin 27. syyskuuta 1982, ja pian alkoi kolmen miljoonan vuotuinen rautapelletti-tuotanto. Ensimmäisen vaiheen vihkiäisiin 8. joulukuuta 1982 osallistuivat presidentti Mauno Koivisto ja pääministeri Nikolai Tihonov sekä noin 300 suomalaista ja neuvostoliittolaista kutsuvierasta. Toisen ja kolmannen vaiheen suunnittelu tapahtui vuosina 1981–1985, ja virallisesti Kostamus luovutettiin Neuvostoliitolle kesäkuussa 1985. Nämä juhlat Kostamuksessa saivat yllään idänkaupan taikapölyä ja noteerattiin laajasti julkisuudessa ja mediassa. Jo Kostamuksen ykkösvaiheen peruskiven muuraus vuonna 1978 oli ollut suuri

mediatapahtuma, kun paikalle olivat saapuneet presidentti Urho Kekkonen ja pääministeri Aleksei Kosygin (OP arkisto, Kostamus-esitteitä 1977–1985). Päämiehet vaihtuivat 1980-luvulla mutta viesti oli sama: Kostamus nähtiin merkittävänä kaupallisena suomalais-neuvostoliittolaisena yhteistyöhankkeena. Vuorineuvos Kauko Rastas sai kommentoida asiaa joulukuussa 1982 *Helsingin Sanomissa*: ”Kostamus on ollut rakennushankkeena niin suuri, että ihmisiä on ollut vaikea saada sen laajuutta ymmärtämään” (HS 9.12.1982, Kostamus vihittiin käyttöön).

Suomalaisten urakka Kostamuksessa loppui kesäkuussa 1985. Juhlatapahtumiin osallistuneet suomalaistoimittajat reagoivat spontaanisti. ”Kostamus on kuin mikä tahansa helsinkiläislähiö”, kommentoi *Hufvudstadsbladetin* toimittaja Stefan Lundberg joulukuussa 1982 ja jatkoi: ”Eron tekevät vain punaiset ystävyyttä ja rauhaa julistavat katubanderollit sekä valtavat tuotantolaitokset, joiden suhteen menettäähän helposti suhteellisuudentajunsa, kun ne sijaitsevat keskellä joutomaata” (HBL 9.12.1982). *Helsingin Sanomien* otsikko oli paljon puhuva: ”Kostamus kuin Kontula”. Lehden toimittaja oli käynyt tutustumassa kaupunkiin ja havainnut tuttuja piirteitä: ”Pikakävely elementtitorien täyttämän Kostamuksen pääkaduilla on kuin retki helsinkiläiseen lähiöön. Kostamus on edelleen kuin suomalaislähiö. Pääväylät kiertävät reunoilla, ja elementtitalot on ryhmitelty kortteleiden sisäosiin. Myös julkisivut näyttävät tutuilta. Monet parvekkeet sen sijaan paljastavat, että nyt ei olla Suomessa. Parvekkeille on tehty hyllyjä ja säilytyskaappeja. Säilytystilaa on tehty parvekkeille, sillä kellarikerroksissa on kivijalkakauppoja.” (HS 3.3.2019)

On kiinnostavaa, että sanomalehtiju-

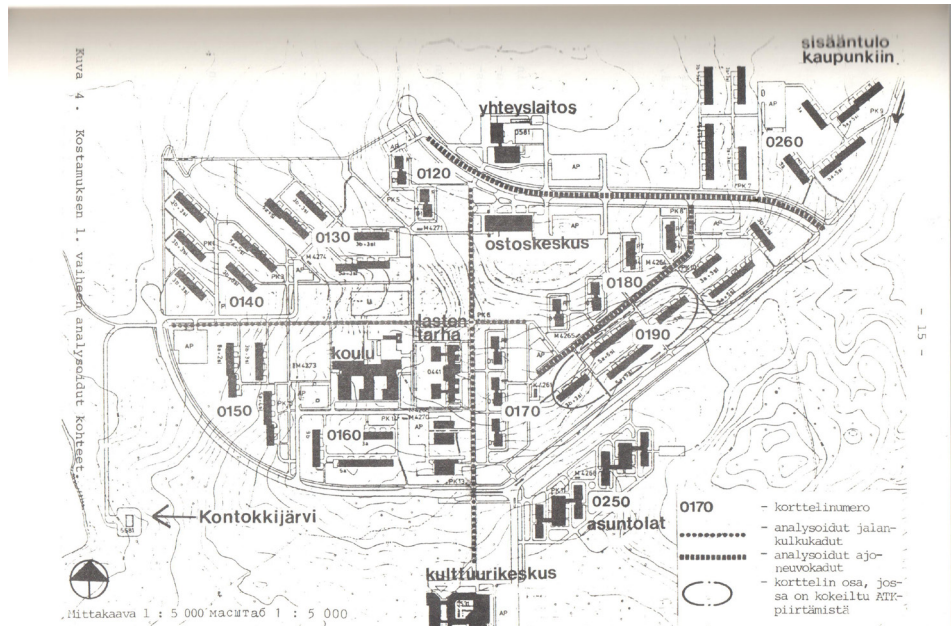
tuissa ei mainittu mitään Kostamuksen suunnittelijoista. Se tieto löytyy vasta Valtion teknillisen tutkimuslaitoksen (VTT) tilaamasta selvityksestä vuonna 1984. VTT pyysi kolmelta suomalaiselta yhdyskuntasuunnittelun tutkijalta selvityksen Kostamuksen kaupunkikuvasta ja arkkitehtuurista. *Kostamuksen kaupunkikuva* -selvityksen tavoitteena oli ajan kaupunkitutkimuksen kärkiteemojen valossa analysoida Kostamusta. Ydinkäsitteitä olivat esteettis-emotionaalinen kaupunkitilan kokeminen ja kaupunkikuvan havainnollistaminen suunnittelussa. Julkaistu analyysi laajeni kuitenkin pohtimaan ”itäisen” ja ”läntisen” suunnittelun eroja. Selvityksen laatijat olivat kokeneita maankäytön ja arkkitehtuurin asiantuntijoita. Hilikka Lehtonen oli VTT:n maankäytön laboratorion johtaja. Hän oli rakentamassa uusiin tekniikoihin pohjautuvaa visualisointistudiota, jota hyödynnettiin suomalaisessa suunnitteluviennissä. Riitta Hurme oli taidehistorian tutkija ja töissä Espoon kaupungin kulttuuritoimistossa. Jorma Mänty opetti arkkitehtuuria Tampereen teknillisessä korkeakoulussa (Lehtonen ym., 1984).

Kuten tutkijat osuvasti kuvasivat, ”kokonaisuutena Kostamus on ikään kuin pudotettu keskelle luontoa ja Karjalan korpea.” Kostamuksen lähtösuunnittelua leimasi voimakas topografia, Kontokkijärven läheisyys ja tiheä, tasaikäinen metsä. Urbaanin ja luonnon välillä ei juuri ollut eroa. Metsäisiä puusto levisi osaksi kaupunkirakennetta, eikä istutuksille juuri ollut tilaa. Kaupungin keskus oli laaksossa suuntautuen järven rantaan. Mäellä olevat aluekeskukset sijaitsivat säteittäisesti saman etäisyyden päässä olevan kehämäisen kokoojakadun varrella. Alakeskukset puolestaan sijoitettiin ulkoa syöttävän

kehämäisen kokoojankadun varteen. Pääjalankulkuyhteydet kulkivat suurtoriteiden halki, ja maaston kaltevuus korostui. Suomalaista kaavassa oli se, että lamellitalot oli sijoitettu vallinneen suosituksen mukaisesti korttelimuu-
toon, jolle oli tunnusomaista suljettu rakennusten ryhmitys. Vanhempaa suunnitteluvirtausta edusti talojen maastonmukainen sijoittelu. Kaupungin maamerkeiksi muodostuivat 9-kerroksiset asuntolatornit eteläisen kokoojakadun ja jalankulkuakselin varrella, rikkaammin massoitellut kulttuuritalo ja ostoskeskus sekä sisääntulotien varrella olevat kaksi lamellitaloa.

VTT:n tutkijoiden arvio kaupungista

sisälsi rivien välistä kritiikkiä. Se koski alueen värimaailmaa, selkeyttä ja hahmotettavuutta. Asuinrakennusten pääväri oli betoniharmaa, mutta tehostevärejä oli käytetty ulko-ovien puitteissa, parvekekai-
teissa, ikkunoissa ja paloportaissa. Moitittavaa löytyi myös siitä, että kaupunkiin tultiin ikään kuin sivusta ja urbaani kokonaisvaikutelma jäi heikoksi: ”Suomalaisesta näkökulmasta aluetta ei voida pitää kovin vaihtelevana eikä omaleimaisena”. Kokonaiskuvaa heikensivät talotyyppien vähäinen variaatio, puuston samanikäisyys, niukka istuttaminen ja alueen yhtäaikainen toteutus. Tai kuten tutkijat summasivat, ”ajallisen syvyytulottuvuuden puuttuminen rakentamisessa vähensi sekä

Kuva 9. Valtion Teknillisen Tutkimuslaitoksen vuonna 1984 tilaamassa selvityksessä arvioitiin Kostamuksen kaupunkikuvallisia arvoja ja kaupungin ”esteettis-emotionaalista kokemista”. Tutkimuksessa todettiin, että kaupunkikuvan kannalta alueen sisäinen suurempi vaihtelu olisi ollut eduksi. Puutteita havaittiin myös tilajäsentelyissä ja symbolisesti tärkeiden kohteiden sijoittelussa.

visuaalista rikkautta että ympäristön merkityssisältöä. Vaihtelua kaupunkikuvaan toivat topografia sekä korkeiden ja matalien talojen vastakkaisuus ja räystäslinjojen eriparisuus.” Paikallinen, suomalaisesta poikkeava elämäntapa, koirankopit pihoidilla, pyykin kuivaaminen metsässä ja parvekkeiden käyttö varastona toivat hieman värikkyyttä kaupunkikuvaan.

Kostamus näyttäytyi 1980-luvun tutkijoille vanhahtavana kohteena, vertautuen Suomen 1960-luvun suuriin aluerakennuskohteisiin ja lähiöihin. Se oli aito monoteollinen aluerakennuskohde, jossa yhtyivät suomalainen lähiörakentaminen ja neuvostoliittolainen teollinen kaupunkiyymmärrys. Jo 1970-luvulla Suomessa palattiin ruutukaavan sovelluksiin uusissa kompaktilähiöissä, jossa elementtikerrostalot alettiin sijoittaa umpikortteleita muistuttaviksi ryhmiksi. Kostamuksen rakentamista dominoivat hieman vanhahtavasti suuret volyymit ja elementtitekniikan laajamittainen käyttöönotto. Eroja näkyi myös laatutasossa. Finn-Stroi OY:n toimitusjohtaja johtaja Risto Kangas-Ikkala arvioi myöhemmin muistelmissaan, että ”asunnot olivat suomalaisesta näkökulmasta todella riisuttuja. Ei yhteisiä talosaunoja eikä säilytystiloja tai viintikomeroita.” Keittiössä oli pelkästään hella ja tiskiallas. Silti venäläiset ihastelivat vielä 2000-luvullakin asuntoja” (Koulumies, 2012).

VT:n arvioissa vedettiin suora yhteys Kostamuksen ja suomalaisen aluerakennusperinteen välille – takautuvalla aikakierteellä: ”Kostamus on luonteeltaan laajamittainen, elementtitekniikalla toteutettu aluerakennuskohde, kuten Suomen merkittävimmät aluerakennuskohteet 1960-luvulla.” Rakenteellisesti Kostamuksen nähtiin muistuttavan

Helsingin 1960-luvun lähiöitä kuten Pihlajamäkeä, Kontulaa, Jakomäkeä ja Myllypuroa. Yhdistäviä tekijöitä oli useita: vapaamuotoinen kaava ja alueiden reunoilla olevat pääliikenneväylät, korttelin sisällä olevat torni- ja lamelliasuintalot sekä tehdasvalmisteisen elementtitekniikan käyttäminen. Neuvostoliiton satojen vastaavien monoteollisten kaupunkien joukossa Kostamus nähtiin ”sosialismin näyteikkunana länteen”. Neuvostoviranomaiset järjestivät muun muassa laajempaa elintarvike- ja kulutustavaratarjontaa Kostamukseen verrattuna muihin samankokoisiin Neuvostoliiton teollisuuskaupunkeihin (Prokhorova, 2014 ja Markkanen & Tirri, 2011).

Loppusanat: kylmän sodan tehokasta kaupunkisuunnittelua

Kostamus oli suurimittakaavainen suunnittelu- ja rakennuspeli, jonka jokaista vaihetta seurattiin tarkasti Suomessa. Kostamus on suurin yksittäinen suomalaisyritysten tekemä rakennusvientiprojekti ja tärkein Suomen ja Neuvostoliiton välinen taloudellinen yhteistyöhanke. Jo rakennusvaiheessa Kostamuksesta puhuttiin ”Karjalan Sampona”. Kostamuksen laadukkaat esitteet, pienoismallit ja markkinointiaineistot osoittavat hankkeen korkeaa asemaa tilaajan ja rakennuttajan silmissä. Suomen taloushistoriassa Finn-Stroin tuomat voitot ovat suuruusluokaltaan verrattavissa lähes Nokian kultavuosiin. Suomalaiset rakensivat Kostamukseen muun muassa maantietä, rautatietä, 165 kilometriä vesi- ja viemäriputkia sekä lähes

neljäsataa rakennuskohdetta. Näiden joukossa oli vuoriteollisuusalueen rakennusten lisäksi Kontokkijärven rannalle rakennetut kerrostalot, joissa oli 3 000 asuntoa. Enimmillään suomalaisia työskenteli Kostamuksessa 3 700 syksyllä 1979.

Avainsana rautaesiripun molemmilla puolilla oli kokonaisvaltainen, keskitetty ja tehokas urbaani aluesuunnittelu. Oli paljon yhdistäviä tekijöitä yli järjestelmärajoiden. Suomalaisten suunnitteluosuus käsitti rakennettavien kohteiden arkkitehti-, rakenne- ja LVI-suunnittelun sekä aluetöiden, kunnallisteknisten töiden ja maanalaisten prosessiputkistojen suunnittelun. Kohteet rakennettiin pääasiassa Suomesta toimitetusta materiaalista. Kokonaisuus osoittaa, että Kostamuksessa suomalainen aluerakentamiseen perustunut kaupunkisuunnittelu ja neuvostoliittolainen keskusjohtoinen monoteollinen suunnittelu onnistuivat löytämään kompromissin. Kostamuksessa näkyvät edelleen 2020-luvulla suunnitteluajankohdan kaupunkisuunnitteluun liittyvät ihanteet.

Kirjoittaja

Laura Kolbe

Laura Kolbe on Helsingin yliopiston Euroopan historian professori ja tietokirjailija. Hänen keskeisimmät tutkimusaiheensa liittyvät Euroopan ja Suomen historiaan, yliopistojen ja kaupunkien historiaan sekä kaupunkisuunnittelun historiaan. Kolbe valittiin Suomen Tiedeakatemian jäseneksi vuonna 2023.

Kuva: Magito-Studio

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

Lähteet

Työväenarkisto (TA)

- Rakennusliike Haka Oy:n arkisto
- Kostamus-Kaupunki Oy:n arkistokokonaisuus 1970–1975

Arkkitehti Olli Parviaisen arkisto (OP arkisto)

- Esitteitä ja mainoksia
- Lehtileikkeitä ja painotuotteita
- Markkinointiaineistoja ja muistioita

Haastattelut 18.12.2024

Arkkitehtitoimisto Olla Oy:n tiloissa Helsingissä (OP haastattelut)

- Insinööri Christer Lax
- Arkkitehti Olli Parviainen
- Insinööri Juhani Siirainen

Sanomalehdet

- *Helsingin Sanomat* (HS)
- *Hufvudstadsbladet* (HBL)
- *Uusi Suomi* (US)

Kirjallisuus

Garvin, A. (2013). *The Planning Game. Lesson from Great Cities*. W. W. Norton Company.

Geisler, S. (2021). *Finnische Bauprojekte in der Sowjetunion: Politik, Wirtschaft, Arbeitsalltag 1972–1990*. Quellen Und Studien Zur Geschichte Des Ostlichen Europa.

Hankonen, J. (1994). *Lähiöt ja Tehokkuuden Yhteiskunta: Suunnittelujärjestelmän Läpimurto Suomalaisten Asuntoalueiden Rakentumisessa 1960-luvulla*. Otatieto, Gaudeamus, 1994.

Hirvensalo, I. & Sutela, P. (2017). *Rahat pois bosevikeilta. Suomen kauppa Neuvostoliiton kanssa*. Siltala.

Isohookana-Asunmaa, T. (2009). "Kostamus – esimerkki talouden ja politiikan toisiinsa kietoutumisesta". *Faravid* 33/2009. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys ry.

Kolbe, L. (2018). "Ystävyyskaupunkikoukset maailmanpolitiikan kaltevalla rajapinnalla". *Idäntutkimus* 25 (2): 3–21.

Kostamus – runoa ja proosaa (1987). Karjala-Kustantamo.

Koulumies, J. (2012). *Kohtalona Kostamus – Risto Kangas-Ikkalan muistelmat*. Siltala.

Koulumies, J. (2020). *Itäraikentajat työmailla Neuvostoliitossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Laakso, M. & Tamminen, S. (2014). *Rakentajat maailmalla. Vientirakentamisen vuosikymmenet*. Suomen

Rakennusinsinöörien Liitto.

Lehtonen, H. & Hurme, R., & Mänty, J. (1984). *Kostamuksen kaupunkikuva*. Valtion teknillinen tutkimuskeskus. Maankäytön laboratorio. Tiedote 237/1984.

Lukkari, R. (2001–2006). *Kostamus-sammon rakentajien tarinat*, I–III osat. Myllylahti Oy.

Mariotti, J. & Leetmaa, K. (2024). *Urban planning during socialism*. Routledge. Series: Routledge research in historical geography series.

Markkanen, K. & Tirri, L. (2011). *Näköalapaikka. Kertomuksia Pihlajamäestä*. Helsingin Kaupunginmuseo.

Melkas, J. (1983). *Kostamus – Kainuun ihme*. Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Oulun yliopisto.

Melkas, J. & Piirainen, I. & Siuruainen, E. & Väisänen, H. (1976). *Raportti Kostamus-hankkeesta*. Oulun yliopisto, Pohjois-Suomen tutkimuslaitos, Sarja C, No 3.

Miestamo, R. (1982). *Finn-Stroi Oy 1972–1982. Peruskivenä yhteistyö*. Joensuu: Pohjois-Karjalan Kirjapaino.

Mikkonen, S. (2016). "In the Shadow of Technology: The Anatomy of East–West Scholarly

Exchanges in the Late Soviet Period”. *History of the Human Sciences* 29: 4–5.

tieteentermipankki.fi/wiki/
Historia:YVA-sopimus

Mäkinen, E. (2000).
Maankäyttösopimus ja hyvä hallinto. Finnpublishers.

Parviainen, P. (2023). *Olli Parviainen. Arkkitehti yhden vuosikymmentä*. Meedia Zone OÜ.

Pizzi, K. & Hietala, M. (2016). *Cold War Cities: History, Culture and Memory*. Series Cultural Memories. Peter Lang.

Prokhorova, E. (2014). *Reinventing a Russian Mono-industrial Town: From a Socialist ‘Town of Miners’ to a Post-socialist ‘Border Town’*. University of Eastern Finland, Faculty of Social Sciences and Business Studies.

Seppänen, E. (2007). *Itäsuhteiden kolmiodraama: Kekkonen – Brežnev – Kosygin 1960–1980. Henkilökohtaisten suhteiden luonne, rooli ja merkitys*. Poliittisen historian väitöskirja. Turun yliopisto.

Siuruainen, E. (1980). *Kostamuksen kaivoskombinaatin i rakennusvaihe ja sen aiheuttamat työllistävät vaikutukset Suomessa*. Research Institute of Northern Finland.

Tieteen termipankki <https://>